

Svedectvo

Ľudské osudy
a tragédieRudolf Lówy - nebezpečnejší
než 1000 židov!!!

Krátko po vyhlásení tzv. Slovenského štátu 24. marca 1939 zriaďuje vláda zaisťovací tábor v Ilave. Medzi prvými jej väzňami, ktorí svojou činnosťou vzbudzujú obavy, že budú prekážkou v budovaní štátu, sa stávajú aj Rudolf Lówy, jeho syn Nathan, Armin Fudem a Eudovít Schwied.

Kto bol Rudolf Lówy, ktorého sa obával vtedajší režim?

Narodil sa v jednej z najvýznamnejších rodín, ktorých mená sa spájajú so vznikom židovskej komunity: Rossenwasser, Friedmann, Lówy. Jeho otec, veľkoobchodník s plátnom, presťahoval sa do mesta aj s celou rodinou roku 1884. Rudolf začal podnikáť v obchode s vínom. Istotne mu však nechýbal rozhlád, vedomosti, organizačné schopnosti ani rečnícke nadanie a silné náboženské cítenie. Jeho meno sa začalo spomínať v politickom aj náboženskom živote po roku 1921. Spolu s Dr. Selteneichom sa dostávajú do mestského zastupiteľstva ako predstavitelia Združenej strany židovskej. Volia ho do vedenia spolku Chevra Mischnajot - židovského spolku pre kultúru a vzdelávanie. Istotne nie náhodou - jeho syn Benjamin ako 12-ročný vydáva tlačou vo Varšave polemické úvahy o Talmude. Onedlho si svojou prácou získava dôveru Židovskej náboženskej obce a volia ho do jej vedenia. Podľa spomienok svedkov, ktorí si naň pamätajú, bol postavou mohutnejší, vyžaroval autoritu, tolerantný a pomáhajúci všetkým, čo potrebovali pomoc a ochranu bez rozdielu viery alebo postavenia. Dokázal sa presadiť pri voľbách do mestského zastupiteľstva aj v roku 1935. V tom čase už zastupoval Československú stranu živnostensko - obchodnícku. Výsledky v podnikaní mu prinášajú ďalšie významné ocenenie - stáva sa starostom (predsedom) okresného živnostenského spoločenstva.

Nad Československom sa sťahujú v roku 1938 búrkové mračná. Mesto, dovtedy pokojne spolunažívajúcich Slovákov, Poliakov, Nemcov, Maďarov, Čechov, Židov, mestov rôznych vierovyznaní, sa po novembri stáva miestom útokov predovšetkým proti Čechom a Židom. Vzniká najprv autonómna Krajina Slovenská, neskôr samostatný štát. Zrušená je mestská rada a rozhoduje len vládný komisár, vzniká Hlinkova garda, začínajú sa objavovať hanobiace nápisy a útoky, dochádza ku prvému pokusu o vyhostenie Židov aj z nášho okresu, z verejného a štátneho života eliminujú Čechov, avšak vo väčšej miere dochádza ku eliminácii vplyvu židovskej komunity v hospodárskom aj verejnom živote.

Niekoľko dní pred útokom na Poľsko roku 1939 prichádzajú do nášho mesta nemeckí vojaci. Pokojné mesto znova vidí priväzť mŕtvych z frontovej línie, ale zaŕva aj prvé rabovanie a ničenie židovských obchodov nemeckými vojakmi (medzi nimi aj obchod Lówyho), fyzické útoky na židovských občanov a rastúce obmedzovanie a porušovanie ľudských práv a slobôd. Práve naše mesto medzi prvými zakazuje slobodný pohyb židom po uliciach a verejných priestranstvách, zhromažďovať sa, zakazuje nosenie krojových čiapok, označenie židovských podnikov a obchodov. Na popud Hlinkovej gardy dôjde ku sčítaniu židovských mužov, pričom v tejto súvislosti sa prvýkrát vyslovia slová pracovný tábor! Už len niektoré dobové fotografie pripomenú, že práve v šarišsko-zemplínskej župe sa zaviedlo označenie osôb vonkajším znakom - citrónovo žltou páskou na ramene, čo bolo skôr ako nosenie tzv. Dávidovej hviezdy. To všetko už pred rokom 1942.

Rudolfovi Lówymu sa darí proti násilii bojovať. Niekedy menej, niekedy viac, podarí sa mu zrušiť niektoré zákazy, nosenie pások a tam, kde nevie násilii zabrániť, používa nástroj, ktorý má predovšetkým garda

rada - peniaze. Podplácaním sa mu darí na istý čas upokojiť napätú situáciu. Využíva aj svoje známosti a styky vo vysokých kruhoch vládnej moci, ktoré získal vo Výkonnom výbore ortodoxného židovstva na Slo-

vedenie akcie „Da“ (Dávid).

Nesmierna musela byť bolesť Lówyho, keď sa dozvedel a o zámere ako prvé deportovať mladé dievčatá. V hlbokom rozrušení navrhoval ostatným súvercom, aby zhromaždili

noť, ako Lówyho ponížiť a odstrániť z mesta. Pravdepodobne v dobe prípravy ďalšieho aprílového transportu ho preventívne zaistili, aby nenarušil priebeh akcie. Vtedy ho ostrihali a oholili na znak jeho potupenia (pre

ho nahého zatvorili na niekoľko hodín do latríny. V popoludňajších hodinách dňa 29. apríla 1942 sa telefonicky Alexander Mach informuje o odchádzajúcom transporte č. VI. a pri tejto príležitosti sa pýta aj na

Rudolf Lówy, narodený 16. 3. 1879 v Slovenských Raslaviciach, príslušný do Bardejova, bývalý obchodník s vínom, tohto času bez stáleho zamestnania, žid, ženatý, otec Lazar, matka Emma, rodená Friedmannová, býva na Hlinkovom námestí číslo 25, otec 4 detí, nemajetný. Je buričom a vodcom miestnych ži-

...dov, vedie židov k nedodržiavaniu protizidovských opatrení Slovenskej vlády a jestvuje obava, že pri vhodnej príležitosti využije ju proti slovenskému záujmu.

Kto bol tento človek, ktorého týmito slovami 6. mája 1941 označil Okresný úrad v Bardejove?

vensku so sídlom v Bratislave. Poslaním výboru je predovšetkým pomoc v hospodárskej a sociálnej oblasti. Pôsobí aj v novozriadenej Ústredni Židov, ktorá je jediným oficiálnym riadiacim orgánom života Židov. Zbavujú ho živnosti, snažia sa o jeho odvolanie z predsedníckeho miesta v živnostenskom spoločenstve, ale neúspešne. Nedokážu ho zlomiť. Aj v čase arizácie sa snaží pomáhať súvercom. Vybavuje výnimky, hľadá vhodných arizátorov a správocov, organizuje zbierku a vedie náboženský život komunity už ako predseda tunajšej Židovskej náboženskej obce.

Prichádza rok hrôzy - rok 1942. Začali prenikať správy z územia Poľska o vyhladzovaní tamojších židovských obyvateľov, ale zneli tak neveriteľne...

Niet na to priamych dôkazov, kedy sa Židia dozvedeli o pripravovanom pláne na ich vystahovanie zo Slovenska. Najpravdepodobnejším termínom je polovica februára 1942, kedy získali potvrdenú informáciu o stretnutí Himmlera a Tuku a schválení plánu na deportácie. Rudolf Lówy patril medzi prvých, ktorí túto informáciu dostali. Na tajnom stretnutí v Bratislave vytvorili predstavitelia dvoch najsilnejších židovských spoločenstiev „Výbor šiestich“, aby pripravili spoločný postup s úmyslom zabrániť tomuto odsunu. Rozhodli sa osloviť listom prezidenta Tisa, píšu listy ministrom a poslancom, hľadajú spojenie na vplyvných predstaviteľov cirkvi, hospodárskych a kultúrnych kruhov, pokúšajú sa zdôvodniť možnosť zapojenia židovskej komunity do nútených prác na Slovensku bez potreby ich vystahovania.

Ziadne slová, žiadne prosby neboli vyslyšané. Plán deportácií bol prijatý, začína súpis Židov, je vypracovaný harmonogram transportov, počtu deportovaných, normy na pre-

množstvo benzínu a nafty a podpálili celé mesto a tak naplnili biblické slová Samsona z Knihy Sudcov: „Nech moja duša zahynie spolu s Filištíncami!“ Podarilo sa mu svoj hnev ovládnuť, aby prijal rozhodnutie na ich záchranu v svojom rozsahu ojedinelé na Slovensku. Rozhodol sa využiť poznatok, že Nemci sa obávali nákazlivých chorôb nie v obavách o deportovaných, ale o zdravie svojich dozorcov a stráží. Potajme sa stretne s Dr. Atlasom a Dr. Grosswithom a rozhodnú sa vybrané dievčatá naočkovat dvojitou dávkou očkovacieho séra proti týfusu. Lówy zabezpečuje z Košíc očkovaciu vakcínu. Dievčatá riskujú poškodenie zdravia a oni traja prezradenie akcie. Pokus sa podaril a v meste vypukla zdanlivá epidémia a následne je vyhlásená karanténa a povinné preočkovanie všetkého obyvateľstva.

Dňa 20. marca 1942 je v priestoroch židovskej školy (dnešná „Bužňa“) už zhromaždených asi 400 mladých dievčat z mesta a okolia. Mali to byť osoby zaradené do prvého ženského transportu zo Slovenska. Po zákroku Rudolfa Lówyho musia gardisti prepustiť z nich väčšinu. Transporty z Bardejova sú dočasne pozastavené. V tomto transporte preto nenájdete žiadnu osobu priamo z mesta Bardejova. Vďaka tomu niektoré dievčatá utiekli do Maďarska alebo sa ukryli a zachránili si tak život. Pani Schutzerová - Abrahamovičová je jednou z nich a mohla nám podať svedectvo.

Lówy sa nevzdal pokusu zachrániť aj mladých chlapcov, ktorých zhromaždili v prvých aprílových dňoch do bývalého pivovaru (dnes stolárstvo na Mičkových blíchoch). Využil svoju autoritu a známosti a intervinoval priamo v Bratislave. Gardisti museli chlapcov prepustiť, no niesli to veľmi ťažko. Využívali každú mož-

501

MIESTNE VELITELSTVO HG V BARDIOVE

ČÍSLO: 109/1942 V BARDIOVE, DŇA 28. apríla 1942. Telefón č. 32.

VEC: Židovská otázka - informačné hlásenie.

K VÁŠMU ČÍS.: Ministerstvu vnútra XIV oddelenie /Dr. Vašek/ v Bratislave.

PRÍLOHY:

Židovská záležitosť !!!

Hlásim:

1. Žid Rudolf Lówy z Bardejova bol včera odtransportovaný avšak bez rodiny. Jeho žena a matka boli lekárkou za transportu neschopné uznané. Syn Benjamin do dneška nebol žandármi lapený. Syn Markus, ženatý s dieťaťom a ženou /vraj druhá domácnosť/ bol tu ponechaný.

Je všeobecná domienka, že Žid Lówy sa vráti /je totiž už 63 ročný/. Ráďte menovaného s najbližším transportom /keď možno ihneď/ vyviezť za hranice, aby nič nemohol podniknúť. Jeho návrat by úplne zlomil autoritu okresného úradu a gardy vôbec. Myšlienka o jeho návrate aj mňa znepokojuje. K ujasneniu osoby Žida Lówyho uvádzam výrok p. okres. náčelníka z dneška: Odstránenie Lówyho je tak cenné ako odtransportovanie 1000 Židov!!!!

Vec návratu Lówyho je veľmi vážna a preto na ňu upozorňujem.

2. Ráďte vydávanie žltých legítimácií pre Bardejov správcovi miestnej komisie Vám zašle soznan Židov, ktorí sú s nimi v úzkej väzbe. Miestna komisia bude nestranná, len ráďte obratom /telefonicky/ jej útvorenie a zasednutie nariadiť.

SPRÁVCA verejnosť sa pozastavuje nad vydávaním žltej legítimácie osobám absolútne nepotrebným ako napr. židovi-prehliadačovi kôšerného mäsa alebo žid. advokátovi ako poľnohospodárovi na pozemky, ktoré vysúdil a na nich nikdy nehošpoďaril. Pre advokáta legítimácia na okres, úrade bola zdržaná.

Toto hlásenie pod dojomom Štolskej porady.

Náčelník HG a vel. čaty UJHG

Juraj Kalinča
miest. vel. HG a vel. čaty UJHG v Bardejove.

List Hlinkovej gardy, ktorým žiadajú o deportáciu Rudolfa Lówyho.

Lówyho. Po odpovedi vydáva pokyn okamžite automobilom dobehnúť transport, do ktorého je dodatočne pripojený aj so sprievodným listom s poznámkou - návrat nežiaduci.

Tragický osud Rudolfa Lówyho sa končí 3. 6. 1942 v koncentračnom stredisku Osvienčim, kde po niekoľkotýždňovom mučení zahynul. Bol väznený ako politický väzeň, ktorý mal prezradiť, čo všetko pripravujú Židia na svoju záchranu. Na úmrtnom liste je uvedená ako príčina zanedbaný zápal čriev.

Z listu miestneho veliteľa Hlinkovej gardy Ministerstvu vnútra zo dňa 28. apríla 1942 (pozri vyššie dobový dokument):

Žid Rudolf Lówy z Bardejova bol včera odtransportovaný... Je všeobecná domienka, že žid Lówy sa vráti. Ráďte menovaného s najbližším transportom (keď možno ihneď) vyviezť za hranice, aby nič nemohol podniknúť. Jeho návrat by úplne zlomil autoritu okresného úradu a gardy vôbec. Myšlienka o jeho návrate aj mňa znepokojuje. K ujasneniu osoby... uvádzam výrok pána okresného náčelníka z dneška: Odstránenie Lówyho je tak cenné ako odtransportovanie 1000 židov!!!!

Rudolf Lówy sa mohol zachrániť. Mohol sa ukryť, ujsť, vykúpiť svoj život. Žil a zomrel v duchu svojej viery. V roku 1937 na smútočnom zhromaždení za T. G. Masarykom v synagóge napísal slová, ktoré vystihujú jeho život: ... **beda svetu, ktorý stratil svojho vodcu, zle je s loďou, ktorá nemá kormidelníka... beda lodi ľudstva, ktorá stratila svojho kormidelníka, ktorý ju šťastne vieďol nebezpečenstvom a úskalím antagonizmu národov, tried a vrstiev...**

On bol tým kormidelníkom, čo neopustil loď svojej komunity v časoch dobra a ani v čase zla. **ph+dák**